

Azərbaycan hüquq elminin beynəlxalq arenada uğuru

Bu yaxınlarda Sankt-Peterburqda “Юридический центр” nəşriyyatında dünya şöhrətli azərbaycanlı kriminoloq, hüquq elmləri doktoru, professor, cinayət hüququ və kriminologiya nəzəriyyəsində beş prinsipial yeni təlimin müəllifi Xanlar Ələkbərovun iki fundamental monoqrafiyası işıq üzü görmüşdür.

İlk əsərdə “Cəza tədbirinin müəyyənləşdirilməsinin elektron texnologiyası” optimal cəza tədbirinin müəyyənləşdirilməsi üçün elektron sistem konsepsiyasının əsas müddəalarını müəyyənləşdirir, məzmunu və sosial-hüquqi şərti açıqlayır. “Ədalət mühakiməsinin elektron tərəzisi” ilə optimal cəza tədbirinin yaradılması prinsipi göstərilir, cəzanı fərdiləşdirmə alqoritmləri təhlil edilir. Optimal cəzanın təyin edilməsi üçün təklif olunan texnologiya, hökm oxumaqda vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasına, əsassız dərəcədə sərt və yüngül cəzaların minimuma endirilməsinə, məhkəmə qərarının həcmiminin və hüduqlarının asanlaşdırılmasına, məhkəmə səhvlərinin və cəzanın təyin edilməsində sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasına yönəlib. Eyni zamanda, “Ədalət mühakiməsinin elektron tərəzisi” yalnız optimal cəza tədbirinin qəbul edilə bilən parametrlərini yaradır, bunlara riayət etmək hakimnin ittihamverici bir hökm çıxararkən təqsirkar şəxsə özbaşına cəza deyil, tam olaraq optimal fərdi cəza təyin etməsinə zəmanət verir. Konkret bir cinayətə görə konkret cəzaya gəldikdə, bu sistemin yaddaşında saxlanılan cinayətin obyektiv və subyektiv xüsusiyyətlərinin müxtəlif birləşmələri üçün yüz milyondan çox variantdan birinin xaric olunması ilə müəyyən edilir ki, bu da cinayətin parametrlərinə tamamilə uyğundur.

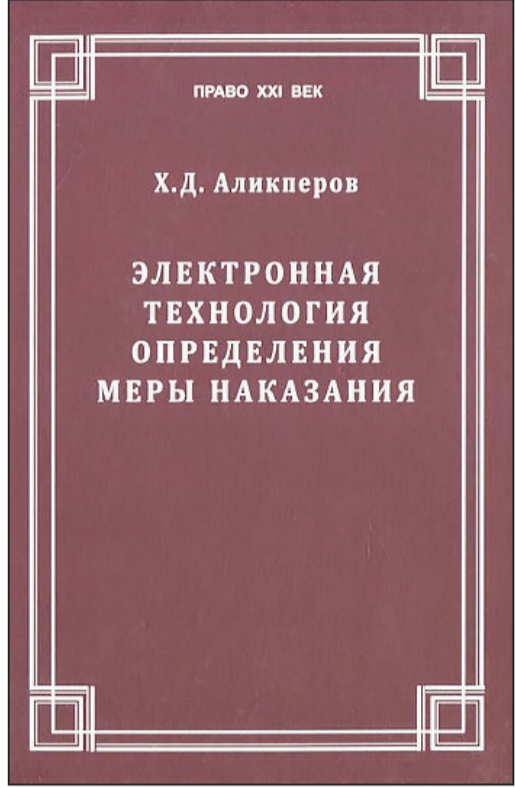
Təklif olunan texnologiyanın özünəməxsusluğu və orijinallığı, cinayət hüququ nəzəriyyəsində ilk dəfə olaraq cəza təyinetmə müddətinin mümkün qədər rəsmiləşdirilməsində və cəzanın təyin edilməsi prosedurunun cinayət işi və hakimnin təqdim etdiyi təqsirkar şəxs haqqında ilkin məlumatlara əsasən avtomatik olaraq həyata keçirilməsindədir. Bununla yanaşı, məhkəmə işində qəbul edilmiş qərarın hakimnin əhval-ruhiyyəsindən, şıltaqlıqlarından və ya sui-istifadələrindən asılılığını istisna edir, lakin cəza təyin etmə prosesinin özü isə şəffaf və asanlıqla idarə oluna bilir.

Bu texnologiyanın digər bir dəyəri müəllifin cinayət işlərində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin xərclərinin əsas səbəblərindən birini müəyyənləşdirməsində və ona kifayət qədər dəqiq diaqnoz qoymasındadır. Belə ki, professor X.Ələkbərov ədalətsiz hökmlərin səbəblərinin yalnız ayrı-ayrı hakimlərin şəxsiyyətinin peşəkar və ya mənəvi-əxlaqi deformasiyasında kök saldığına, yaxud konkret bir cinayət işinə baxılarkən və həll edilərkən kənar qüvvələrin hakimnin prosesual fəaliyyətinə müdaxiləsi ilə əlaqəli olduğuna inanır.

Bu amillərin ədalət mühakiməsinin məqsədlərinin ayrı-ayrı məhkəmə nümayəndələri tərəfindən təhrif olunmasının səbəbləri arasında istisna etmədən, müəllif bu şərin kökünün daha da dərinləşdiyini və əsasən obyektiv səbəblərdən qaynaqlandığını düşünür. Məsələ burasındadır ki, cinayətin ağırlığına və cinayətkarın şəxsiyyətinə uyğun qanuni və ədalətli bir cəza təyin etmək üçün hakim yalnız cinayət hüququ, cinayət prosesi və s. sahələrində deyil, ən azı, məhkumun cəzasını çəkmə müddətində davranışının proqnozlaşdırılması nəzəriyyəsində, penologiya və penitensiar psixologiyada da dərin biliklərə sahib olmalıdır. Ancaq, hipotetik olsa da, müasir dünyada hər bir hakim, eyni zamanda, bütün bu biliklərin daşıyıcısı ola biləcəyini, üstəlik, təqsirkar üçün müvafiq cəzanı dəqiq müəyyənləşdirəcək dərəcədə olduğunu düşünmək çətindir. Müəllif bu sərt reallığa əsaslanaraq bir insanın, cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə hakim cəza təyin etmə qaydalarının maksimal qədər rəsmiləşdirildiyi ən optimal cəza tədbirinin müəyyənləşdirilməsi üçün elektron sistem vasitəsilə cəzanı və müddətlərini (ölçüsünü) təyin etməlidir.

Beş postsovet ölkəsində (Azərbaycan, Belarus, Qazaxıstan, Rusiya, Ukrayna) müstəqil ekspertlərin fikrincə, professor X.C.Ələkbərovun “Ədalət mühakiməsinin elektron tərəzisi” texnologiyası dünyada analoqu olmayan misilsiz bir elmi ixtiradır. Bunu, Rusiya Federasiyası Əqli Mülkiyyət Federal Xidməti tərəfindən 2019-cu il 15 may tarixində verilmiş EHM üçün “Optimal cəzanın təyin edilməsi üçün elektron sistem” kompüter programının dövlət qeydiyyatı sertifikatı də təsdiqləyir.

İkinci kitabda cəzanın temporal aspektləri, matrisası və icra mexanizmi təhlil edilmişdir. İnsanlığın yaranışından bəri nə cinayət

hüququ nəzəriyyəsində, nə kriminologiyada, nə də penologiyada cəzanın mənşəyi müəyyən edilməyib. Buna görə də, bu günə qədər elmdə belə fundamental suallara anlaşılan cavablar yoxdur:

– Cəza nədir?

– Nə vaxt, harada və necə yarandı? Bu fenomenin memarı kimdir?

Bu səbəbdən qanunverici cəzaya qeyri-adi ölçülər verdi və bu əsasda sosial ədalətin bərpası, məhkumun islah olunması və yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almaq üçün cəzanın tətbiq olunduğu bir konformist konstantı yaratdı.

Müəllifin cəzanın tətbiqetmə mexanizmi və təqsirkara təsiri barədə verdiyi mülahizələr də az maraq kəsb etmir. Məsələn, Xanlar müəllim insan cəmiyyətində cəzasız qalmayan bir cinayətin olmadığını qəbul edir, çünki cəza de facto həm ədalət mühakiməsindən yayınma halında, həm gizli cinayətlərdə, həm də cinayəti törədən şəxs müəyyən edilmədikdə təqsirkar şəxsi üstələyir və s.

Ancaq, bu, xüsusi bir cəzadır, dünyanın heç bir ölkəsinin Cinayət Məcəlləsində yoxdur. Lakin bu, həqiqətən mövcuddur və məhkəmə hökmü əsasında tətbiq olunmur, təqsirkara daxili “Mən” (“Raskolnikov sindromu”) tərəfindən tətbiq olunur. Başqa sözlə, törədilmiş bir şər işə görə cəzanın qaçılmazlığı – mədəni mühitin immanent keyfiyyətidir.

Bu yeni bir işdə başqa vacib mesaj da var. Belə ki, müəllif qanuni və ədalətli cəza təyinetmə problemlərindən danışarkən, cinayət işləri üzrə ədalət məbədini cinayət təqibi orqanının bir qoluna çevirən faciəli səhvi göstərir. Bu, Avropa Şurası tərəfindən postsovet məkanındakı ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana XX əsrin sonları – XXI əsrin əvvəllərində tətbiq olunan qərübə bir qərardır. Nəticədə bu gün məhkəmə geniş prosedur qərarlarına sanksiya verərək ibtidai istintaqın əlavəsinə çevrildi. Başqa sözlə, hakimlər dolayı yolla onların razılığı ilə icra edilən prosesual qərarların qanuni və etibarlılığına görə məsuliyyət daşıyırlar.

Buradan yaranan ədalətsiz hökmlərin səbəblərindən biri ittihamverici hökm çıxararkən məhkəmələr tərəfindən verilən əsassız sərt və yaxud yüngül cəza tədbirləridir.

Müəyyən bir işdə qərarın qanuni və ədalətli olmasına təsir göstərən, o cümlədən təqsirkar şəxsə adekvat bir cəzanın təyin edilməsi ilə nəticələnən bu cür açıq şəkildə mənafələrin toqquşmasının aradan qaldırılması üçün müəllif məhkəmənin bu funksiyalardan azad edilməsini və bununla da onun cinayət təqibi orqanlarından tam muxtariyyətini təmin etməyi təklif edir. İbtidai istintaq orqanlarının prosesual hərəkətlərinin və qərarlarının qanuniliyinə nəzarət məsələsinə gəldikdə professor X.Ələkbərov hesab edir ki, bu funksiyalar prokurorluğa qaytarılmalıdır.

Rəyin çərçivə hüduqları professor Xanlar Ələkbərovun yeni kitablarında yer alan digər, heç də az olmayan fundamental müddəlar üzərində dayanmağa imkan vermir. Ancaq güman edirəm ki, bu bənzərsiz elmi əsərlər barədə öləri şəkildə qeyd etdiklərim də cinayət hüququ və cinayət prosesi tarixinin lövhələrinə cinayətkarlıqşünaslıq sahəsində bir master-klass kimi, onların müəllifi isə ədalət mühakiməsi sahəsində bir sıra mürəkkəb çoxəsrlik problemləri həll etməyi bacaran bir alim kimi daxil olacağını göstərir.

**Habil QURBANOV,
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor,
AMEA Azad Həmkarlar İttifaqının sədri**